

ПРИКЛАДНИЙ ХАРАКТЕР ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ В СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Піддубна В.Ф.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*

Піддубна В. Ф. Прикладний характер юридичних фактів в сімейних правовідносинах.

Для аналізу юридичних фактів у сімейному праві та їх прикладної ролі критерієм може виступати ступінь відповідності сімейно-правових норм загальноприйнятим уявленням про справедливість, добросовістність, розумність, тому що несправедливі за змістом норми законодавства особливо неприпустимі у регулюванні сімейних відносин, як фактори, що визначають фізичне та психічне здоров'я громадян та моральний потенціал суспільства. Юридичні факти та їх склади, що зумовлюють виникнення, зміну та припинення відносин, відіграють особливу роль у сімейному праві. Поєднуючи норми сімейного права з суспільними відносинами, що входять у предмет галузі сімейного права, юридичні факти трансформують суспільні відносини у правові. Юридичні факти власне є підставою диференціації правового регулювання сімейних відносин. Дослідження даної тематики представляє інтерес як для нормотворчої й правозастосовної діяльності, так і для розвитку науки сімейного права в цілому. Правозастосовний орган повинен як встановити всі необхідні для вирішення справи юридичні факти, а й правильно їх кваліфікувати. Аналізуючи судову практику, автор зауважує, що потребує свого наукового вирішення проблема встановлення правової природи правоприпиняючих юридичних фактів з урахуванням наявної фактичної або юридичної обставини реальної дійсності, яка вже має місце.

Ключові слова: юридичні факти, сімейне право, прикладна функція

Piddubna V.F. Applied nature of legal facts in family legal relations.

For the analysis of legal facts in family law and their applied role, the criterion may be the degree of compliance of family law norms with generally accepted ideas of justice, good faith, reasonableness, since unfair legislative norms are especially unacceptable in regulating family relations, as factors that determine physical and mental health. health and moral potential of society. Legal facts and their compositions, which determine the emergence, change and termination of relations, play a special role in family law. Combining the norms of family law with social relations that are part of the subject of the branch of family law, legal facts transform social relations into legal ones. Legal facts are essentially the basis for the differentiation of the legal regulation of family relations. The study of this topic is of interest both for rule-making and law enforcement activities, and for the development of the science of family law in general. The law enforcement agency must not only establish all the legal facts necessary to resolve the case, but also properly qualify them. Analyzing judicial practice, the author notes that the problem of establishing the legal nature of law-terminating legal facts requires its scientific solution, taking into account the existing factual or legal circumstance of reality.

Keywords: legal facts, family law, applied function.

Постановка проблеми. Сім'я є певною моделлю суспільства на конкретному історичному етапі його існування, відображує моральні і духовні особливості суспільства. Життя більшості людей так чи інакше пов'язано із сім'єю – своєрідним мікросвітом, де переплітаються складні економічні, політичні, психологічні, ідеологічні, фізіологічні та інші соціальні питання [1, с. 77]. Частина з них потребує правового врегулювання, й саме тому питання сімейних правовідносин завжди є об'єктом пильної уваги правознавців. Сім'я як соціальне утворення виступає найважливішим елементом розвитку в усіх цивілізаціях [2, с. 10].

В загальному розумінні, юридичний факт упорядковує соціальні зв'язки, визначає юридичну чинність прав і обов'язків, а також наслідок їхнього дотримання [21]. Виходячи з аналізу юридичних фактів у сімейному праві, та їх прикладної ролі критерієм може виступати ступінь відповідності сімейно-правових норм загальноприйнятим принципам сімейного права.

Стан опрацювання та наліз досліджень. Важливий внесок у розробку теорії юридичних фактів зробили російські вчені дореволюційного періоду: М. Коркунов, Є. Васьковський, Г. Шершеневич та ін. Наукові дослідження динаміки правовідносин, ролі юридичних фактів були проведені радянськими представниками загальної теорії права в період з 50-х по 80-ті роки ХХ століття. Це зокрема роботи: Красавчикова О.О. «Юридические факты в советском гражданском праве» (Москва, 1958 год), Качек'яна С.Ф. «Правоотношение в социалистическом обществе» (Москва, 1958 год), Алексеева С.С. «Механизм правового регулирования в социалистическом государстве» (Москва, 1966 год), Халфіної Р.О. «Общее учение о правоотношении» (Москва, 1974 год), Ісакова В.Б. «Фактический состав в механизме правового регулирования» (Саратов, 1980 год) та «Юридические факты в советском праве» (Москва, 1984 год) тощо.

В цих наукових працях загальнотеоретичного характеру аналізуються поняття та види юридичних фактів, їхня роль у правовому регулюванні, зв'язок з правовими відносинами. Чимало робіт присвячено юридичним фактам у галузях права. Природно, що тут авторів цікавлять насамперед особливості галузевих юридичних фактів та фактичних складів, способи їх встановлення, докази тощо. Так, О.А. Красавчиков розглядав юридичні факти як «факти реальної дійсності, об'єктивні факти, явища, які існують незалежно від нашої свідомості. Існуючи об'єктивно, юридичні факти за своєю природою і змістом можуть бути продуктами свідомої діяльності людей. Такими є, наприклад, юридичні дії» [18, с.27]. В.Б. Ісаков підкреслював «Юридичні факти – одна із проблем юридичної практики. Правозастосовний орган повинен як встановити всі необхідні для вирішення справи юридичні факти, а й правильно їх кваліфікувати. Неправильна юридична оцінка фактів веде до того, що одним обставинам не надається належного правового значення, іншим, навпаки, приписуються невластиві їм якості. Уміння працювати з фактами, юридико-фактична культура – необхідний елемент загальної правової культури правозастосовного органу» [19, с.8]. Р.О. Халфіної зауважувала: «Саме з юридичного факту починається життя правової норми, що реалізується у правовідношенні, перевіряється її реальність та дієвість» [20, с. 286].

Проблемі юридичних фактів у вітчизняній науці присвячені дослідження на рівні галузевих юридичних наук. Це праці В.Д. Бабкіна, Ю.М. Бисаги, Г.В. Кикотя, В.В. Копейчикова, О.В. Кузьменко, М.І. Козюбри, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, Л.В. Солодовник, Б.І. Сташківа, С.Я. Фурси, Г.М. Чувакової та інші

Метою статті є розкриття поняття та окремих видів юридичних фактів в сімейному праві України; виявлення специфіки їх правового регулювання; на підставі аналізу судової практики встановити закономірності, тенденції та прикладну роль юридичних фактів в сімейному праві.

Виклад основного матеріалу. Саме юридичні факти, з якими норми права пов'язують можливість, допустимість або обов'язковість виникнення, зміни або припинення сімейних правовідносин, стають показником того, якими є межі правового регулювання сімейних відносин у тому чи іншому суспільстві на тому чи іншому етапі його розвитку.

Це зумовлює необхідність звернення до питання про межі державно-правового втручання до сфери сімейних відносин. Крім того, слід враховувати той фактор, що сімейні відносини, напевно найбільшою мірою, аніж інші види суспільних відносин, піддаються соціальному регулюванню не тільки з боку права, але й мораллю, релігією, традиціями і звичаями [3; 4]. Це, в свою чергу, ставить складне для правової системи завдання: виявити ті загальні вимоги правового регулювання сімейних відносин

Науковиця О.А.Явор зазначає: «дослідження юридичних фактів в сімейному праві виконує суто прикладну функцію – сприяє правильному відбору й закріпленню юридичних фактів в нормативних приписах, допомагає зрозуміти взаємозв'язок різних способів впливу на фактичні відносини і процеси, встановлює межу між тими відносинами, що потребують конкретної моделі правового регулювання, і тими, що мають захищатися правом, але при цьому залишати простір саморегулювання учасникам таких відносин» [12, с.85].

Існують різні класифікації юридичних фактів: класифікація за вольовою ознакою [5, с. 80-81], за тривалістю існування, за юридичними наслідками, за характером фактичних підстав юридичних на-

слідків, за доказовим значенням, за формою вираження, за завершеністю тих чи інших явищ [6, с. 7; 7, с. 14], за юридичною спрямованістю, за характером правила поведінки (матеріальні чи процесуальні), позитивні і негативні юридичні факти, за ступенем визначеності [8, с. 57; 9, с. 474; 10, с. 86], за характером дії [11, с. 31-32] тощо.

До цього ж переліку можна додати юридичні факти, що стають підставою для того, щоб: – право одного з подружжя на аліменти, які були присуджені за рішенням суду, було *припинено*: 1) одержувач аліментів перестав потребувати матеріальної допомоги; 2) платник аліментів неспроможний надавати матеріальну допомогу; – рішенням суду може було *позбавлено одного з подружжя права на утримання* або обмежено його строком: 1) подружжя перебувало в шлюбних відносинах нетривалий час; 2) непрацездатність того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, виникла в результаті вчинення ним умисного злочину; 3) непрацездатність або тяжка хвороба того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, була прихована від другого з подружжя при реєстрації шлюбу; 4) одержувач аліментів свідомо поставив себе у становище такого, що потребує матеріальної допомоги [12, с.86].

Усі наведені вище приклади юридичних фактів у сімейному праві переконливо доводять необхідність погодитись із тими вченими, які за вольовою ознакою виділяють не тільки події й юридичні дії, але й стани. Стан в сімейних відносинах (нездатність мати дітей, інвалідність, хвороба того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги тощо) завжди виступає елементом фактичного складу: саме по собі перебування у певному стані не виступає самостійною підставою для виникнення, зміни або припинення правовідносин.

Залежно від юридичних наслідків юридичні факти поділяються на факти, що породжують правовідносини (наприклад, укладення шлюбу), факти, що змінюють правовідносини (наприклад, укладення договору про порядок спільного користування об'єктами спільної сумісної власності), факти, що припиняють правовідносини (наприклад, розірвання шлюбу). Крім того, слід погодитись із вченими, які також говорять про необхідність виокремлення змішаного виду юридичних фактів, які *поєднують у собі ознаки правозмінюючих та правоприпиняючих юридичних фактів* [13, с. 8]. Відповідно, ми погоджуємося із Т. Синцовою, яка зауважувала на тому, що більшість правоприпиняючих юридичних фактів не можна розглядати як абсолютно правоприпиняючі, оскільки *вони припиняють конкретні правовідносини, які передбачені певною нормою права, проте, в свою чергу, мають наслідком виникнення інших правовідносин* [22, с. 15].

Обгрунтованою є позиція тих вчених, які вказують на необхідність охоплення поняттям юридичного факту тих правових ситуацій, за яких юридичні факти спричиняють наслідки, що не втілюються у правовідносини. Наприклад, у силу факту народження людини виникає правосуб'єктність. Ця правосуб'єктність виступає передумовою виникнення правовідносин, але сама не є правовідношенням. Разом з тим, правосуб'єктність являє собою правовий наслідок настання відповідних юридичних фактів. Щоб охопити усі факти такого роду, потрібно говорити про пов'язані з ними юридичні наслідки взагалі, а не тільки про виникнення, зміну або припинення правовідносин [14, с.602].

Стосовно припинення окремих різновидів цивільних прав та обов'язків або відповідної категорії правовідносин у цілому, то це питання не знайшло детального відображення в межах СК та загальної частини ЦК України. У зв'язку з цим положеннями Кодексів були врегульовані переважно спеціальні випадки припинення відповідних явищ правової дійсності. Наприклад, підстави для припинення правоздатності фізичної особи передбачені статтею 25 ЦК України [15], підстави для припинення юридичної особи – статтею 104 ЦК України, в межах глави 8 містяться окремі статті, що визначають особливості припинення юридичних осіб різних організаційно-правових форм тощо. Відносини, пов'язані з неповноліттям особи можуть припинитися при вчиненні системи юридично значимих дій, що свідчать про соціальну зрілість особи, наприклад, наявність постійної роботи за трудовим договором, заняття за згодою батьків підприємницькою діяльністю.

Проблема розмежування правоутворюючих, правозмінюючих і правоприпиняючих юридичних фактів і юридичних складів зовсім не є надуманою, як це може здатися на перший погляд. Труднощі полягають в тому, що таке розмежування пояснюється відсутністю у загальній теорії права чіткою загальноновизнаною позицією з питання про розмежування стадій розвитку правовідносин. Тому буває складно визначити, де має місце зміна правовідносин, а де – його припинення і виникнення нових правовідносин [16, с.83-84].

А.В. Маркосян зазначав, що на відміну від правоприпиняючих фактів, які впливають на вже існуючі правовідносини, правоперешкоджаючі факти просто не дають виникнути правовідношенню навіть

при наявності всіх інших необхідних елементів сукупного юридичного факту або юридичного складу. Але якщо правовідносин не виникло, воно не може і припинитися [17, с.16].

З'ясуємо прикладний характер юридичних фактів в сімейних правовідносинах. Так, аналіз судової практики свідчить про те, що звернення судів до вказаного поняття відбувається саме при розгляді сімейних справ. Може йтися, зокрема, про встановлення юридичного факту родинних відносин¹ (див., рішення Рішення апеляційного суду Полтавської області від 23 лютого .2017 р., провадження № 22-ц/786/677/17), встановлення юридичного факту народження особи в певний час та в певному місті (див. ухвалу Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області від 12 жовтня 2012 р. у справі № 2-0-98/2012), встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу (див. рішення Рішення Київського районного суду м. Харкова від 13 листопада 2017 року у справі № 640/13713/17), факту перебування на утриманні (Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 13 січня .2021 у справі № 592/17552/18), сукупності юридичних фактів, за якої виникає обов'язок утримувати повнолітніх дочку (сина) (рішення Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області від 17 липня 2020 справа №396/522/20) та інші.

Факти, які підлягають встановленню, повинні мати юридичний характер, тобто відповідно до закону породжувати юридичні наслідки: виникнення, зміну або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб. Для визначення юридичного характеру факту потрібно з'ясувати мету, для якої необхідне його встановлення. Один і той самий факт для певних осіб і для певної мети може мати юридичне значення, а для інших осіб та для іншої мети — ні [23]. Всебічне і повне дослідження інформації щодо встановлення юридичних фактів дозволяє уникнути поспішних, необґрунтованих судових рішень. Однією з ознак юридичних фактів є знака що полягає в здатності юридичних фактів відображати стан суспільних потреб, сполучаючись з реаліями об'єктивної дійсності, які потребують правового упорядкування. Методологія дослідження юридичних фактів дозволяє осмислити:... практичний смисл та наукову цінність юридичних фактів, так як вони пов'язують право з життям, дозволяють чуйно реагувати на зміни в суспільних відносинах, а ситуативний підхід дозволяє точніше змалювати завдання суб'єктів правозастосування [24, с.23].

Висновки. Відповідно до свого соціального змісту юридичний факт має насамперед адекватно відображати соціальну ситуацію. Або ідентифікувати, її, або, розмежувати, тому, що юридичні факти окреслюють рамки ситуації, дозволяють обмежити її від схожих випадків.

Суттєвою умовою розвитку сімейних правовідносин є розширення доктрини сімейного права та вивчення окремих видів юридичних фактів, поява яких була зумовлена об'єктивною потребою виникнення, зміни й припинення суспільних відносин. Потребує свого наукового вирішення проблема встановлення правової природи правоприміняючих юридичних фактів з урахуванням наявної фактичної або юридичної обставини реальної дійсності, яка вже має місце. Отже, саме ця обставина обумовлює формування нової правової моделі поведінки суб'єктів правовідносин задля досягнення мети правопримінення. Найбільше теоретичне і практичне значення в сфері здійснення правозастосовної діяльності має поділ юридичних фактів за вольовою ознакою, саме цей поділ пов'язаний з поведінкою людей в суспільстві та з проявом їх волі.

Список використаних джерел:

1. Сімейно-побутова культура та домашня економіка: Навчальний посібник / За ред. Т.Б. Гриценко, Т.Д. Іщенко, Т.Ф. Мельничек. К. : Вища освіта, 2004. 480 с.
2. Сафончик О.І. Правове регулювання припинення шлюбу в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 ; Одес. нац. юрид. акад. О., 2004. 20 с.
3. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації / пер. з англ. К. : Дух і Літера, 2000. 528 с.
4. Яровий В.І. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.) Курс лекцій: навч. посібник. К. : «Либідь», 2003. 632 с.
5. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве. М. : Госюриздат, 1958. 182 с.
6. Баландіна В. Г. Юридичні факти в податковому праві : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 Державний НДІ Міністерства внутрішніх справ України. К., 2009. 19 с.

¹ Судова практика розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Вісник Верховного Суду України. 2012. № 8. С. 20.

7. Завальний А. М. Юридичні факти в сфері здійснення правоохоронної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. К., 2007. 22 с.
8. Вакарюк Л. Поняття та природа типової юридичної конструкції у фінансовому праві. *Право України*. 2008. № 5. С. 56-60.
9. Сливич І. І. Класифікація юридичних фактів у кримінально-процесуальному праві. *Держава і право : зб. наук. пр.* Юрид. і політ. науки. 2005. Вип. 30. С. 473-478.
10. Чернадчук В. Окремі ознаки юридичних фактів у бюджетному праві. *Право України*. 2006. № 5. С. 85-88.
11. Чувакова А. М. Юридические факты, фактические составы и их дефекты : монографія. Одесса : Фенікс, 2009. 112с.
12. Явор О.А. Види юридичних фактів: аналіз сімейного законодавства України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2014. № 6-2. С.85-88.
13. Данилюк Ю. В. Окремі проблемні питання класифікації юридичних фактів у конституційному праві України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2010. № 2. С. 7-14.
14. Явор О.А. Юридичні факти в сімейному праві: теоретико-прикладний аспект. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9497/1/YVOR_601_606.pdf С.601-606
15. ЦК України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
16. Адаховська Н.С., Загальні положення про юридичні факти у правовідносинах опіки та піклування Науковий вісник Ужгородського університету, Серія ПРАВО. Випуск 16. 2011. С. 82-84
17. Маркосян А.В. Юридические факты в семейном праве современной России. М.: Элит, 2007. 192 с
18. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве : монография. М. : Госюриздат, 1958. 184 с. М. : Юрид. лит., 1984. 124 с
19. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении : монография. М. : Юрид. лит., 1974. 351 с
20. Мельник О.Г., Поняття юридичних фактів як підстав виникнення, припинення та трансформації правових відносин у сфері реалізації судової влади. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015 Серія ПРАВО. Випуск 33. Том 1. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4752/1/%D0%9F%D0%9D%D0%AF.pdf>
21. Синцова Т.А. Основания возникновения и динамики государственно-правовых отношений. Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1982. 28 с.
22. Ухвала ВССУ від 25.01.2017 у справі № 449/1352/15-ц URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64563243>
23. Завальний А.М. Методологічні та теоретичні основи пізнання юридичних фактів: монографія. К. : Вид-во Європейського університету 2011. 95 с.